

ТИПОЛОГІЯ МЕТАФОРИЧНОЇ СИМВОЛІКИ У СТРУКТУРІ СТІЙКИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ “НАЗВА КВІТКИ” (на матеріалі англійської, французької та української мов)

У статті вивчається символічне значення назв рослин у структурі фразеологізмів, що позначають самопочуття людини. Було визначено універсальні та етноспецифічні тенденції у формуванні символічного значення флоролексем у стійких словосполученнях.

Ключові слова: символ, символічне значення, метафора, назва квітки, флоролексема, фразеологізм.

Алексахина Т. А. Типология метафорической символики в структуре устойчивых словосочетаний с компонентом “название цветка” (на материале английского, французского и украинского языков). В статье изучается символическое значение названий растений в структуре фразеологизмов, обозначающих самочувствие человека. Были определены универсальные и этноспецифические тенденции в формировании символического значения флоролексем в устойчивых словосочетаниях.

Ключевые слова: символ, символическое значение, метафора, название цветка, флоролексема, фразеологизм.

Aleksakhina T. A. The typology of metaphorical symbolism in the structure of the component set phrases "name of a flower" (based on the English, French and Ukrainian languages). This article examines the symbolic names of plants in the structure of the phraseology indicating well-being. It was identified etnospecific universal tendencies in the formation of symbolic meaning in florolexeme in set phrases.

Keywords: symbol, symbolic, a metaphor, the name of a flower, florolexeme, phraseology.

Загальновизнано, що мова є вагомою частиною культури будь-якого етносу. Кожна нація має свій кумулятивний фонд, що створювався віками, переходить від покоління до покоління та закріплювався в національній свідомості народу. Він відтворював національно-культурну самобутність мовного колективу, викликану умовами його життя та особливостями історичного розвитку. Особливо яскраво ця самобутність виражається у стійких словосполученнях, оскільки у їхній семантиці закодовано досвід етносу про картину світу та його ставлення до об'єктів навколошнього світу.

Слід відзначити, що фразеологізми є об'єктом постійних розвідок вже протягом тривалого часу. Однак, у руслі сучасних тенденцій лінгвокультурології дослідження фразем як частини образно-номінативної картини світу набуває особливої актуальності. Вивчення сталих словосполучень у світлі переорієнтації парадигми на когнітивний напрям вже знаходить своє відображення у працях сучасних вчених [Алефиренко 2001; Андреева 2009; Левченко 2002; 2005]. Грунтуючись на теоретичних засадах когнітивістики, мовознавцями було вироблено положення про фразеологічну картину світу [Левченко 2002]. Крім того, розглянуто когнітивний механізм формування семантики фразем, різноманітні аспекти фразеологічної символіки як на матеріалі окремих мов, так і у зіставному аспекті.

З одного боку, символ як лінгвістична категорія вже неодноразово перебував у полі зору багатьох учених – О. О. Потебні, М. І. Костомарова, В. О. Сиротіної, В. Д. Ужченко, В. І. Кононенка, Є. Ф. Шелестюк, І. Е. Подолян, О. І. Сімович, Е. Є. Гаврилюк, О. А. Куцік та інших. З іншого – флоролексеми досить часто стають предметом дослідження у наукових розвідках. Зокрема, І. Е. Подолян досліджувала назви рослин в етнопсихологічному ракурсі; А. М. Барабуля – у конотативному; семіотична природа флононазв була предметом вивчення Е. Є. Гаврилюк та А. М. Сердюк; у когнітивно-ономасіологічному плані назви рослин досліджувались Н. І. Панасенко та ін.

Однак, поза увагою дослідників залишається вивчення метафоричної природи флористичних символів як еталонів національної культури у структурі сталих словосполучень.

Актуальність нашої розвідки полягає у необхідності з'ясування мовної природи метафоричного символу у стійких словосполученнях з точки зору когнітивного підходу.

Метою нашого дослідження є виявлення символічного значення назв рослин у структурі фразеологізмів, що позначають самопочуття людини.

Поставлена мета передбачає розв'язання наступних **завдань**:

- 1) окреслення кола флоролексем-symbolів, які функціонують у фразеологічному корпусі кожної із досліджуваних мов;
- 2) встановлення рослинної символіки, універсальної для англійської, французької та української мов;

3) виявлення національно-культурної специфіки у формуванні символічного значення назви рослини як компонента фразеологізму;

4) визначення позитивного й негативного змісту семантики слів-символів.

Об'єктом нашого дослідження виступає мовний механізм виникнення метафоричної символіки.

Предмет дослідження – стійкі словосполучення із компонентом “назва квітки” на позначення самопочуття людини в англійській, французькій та українській мовах. Під поняттям “самопочуття” ми розуміємо “загальний фізичний та моральний стан людини, який залежить від її здоров’я і настрою в даний момент” [Новий 1998, с. 144].

Враховуючи це, нами було виокремлено фразеологізми із компонентом “назва квітки” на позначення емоцій та здоров’я людини. Нами встановлено, що універсальними для досліджуваних мов словами-символами є гіпероніми *flower / fleur / квітка*, а також назви рослин *poppy / coquelicot / мак; rose / rose / ружа, троянда*. Специфічним для кожної з мов є вибір наступних флоролексем у якості слова-символа: англ. *daisy, pink, primrose*; фр. *souci, lis, pivoine*.

Спостерігається тенденція впливу біологічних властивостей рослин, традиції, пов’язані із особливостями їх вирощування на формування символічного значення флоролексем. Як вказує О. І. Сімович, “процес перетворення слова на символ супроводжується приглушенням семи “рослина” та актуалізацією асоціативної семи “людина”” [Сімович 1999, с. 13].

Самопочуття людини залежить від багатьох факторів. Відповідно до цього досліджувані нами фразеологізми було розподілено на асоціативні групи.

1. Вік людини.

1.1. Молодість і пов’язані із нею здоров’я, гарний настрій. Основою для формування символу тут є фенологічні властивості рослини. Гарне самопочуття, як правило, у людини спостерігається у її юні роки. Це вмотивувало бачення квітки як символу доброго самопочуття: англ. *fresh as flowers in may; in the flower of life*; фр. *à la fleur de l’âge; la fleur de la jeunesse; la fleur des ans; dans sa fleur*. Крім гіпероніму аналогічну символіку мають і конкретні назви квіток, а саме – в англійській та французькій мовах – троянда, і лише в англійській мові – маргаритка. Пор.: англ. *fresh as a daisy; to be fresh as daisy; fresh as a rose*; фр. *frais comme une rose*. Варто зауважити, що нами не зафіксовано українських старих словосполучень із подібною символікою.

1.2. Похилий вік і, як наслідок, погіршення здоров’я, що наступає після скороминучої молодості. В основі цієї групи фразеологізмів покладено також біологічні властивості рослини, а саме – короткочасність її цвітіння. У свідомості етносу молодість минає так само швидко, як і опадають квіти. Пор.: англ. *beauty fades like a flower; lie upon roses when young, if you’ll lie upon thorns when old*; фр. *après bon temps on se répand, aujourd’hui en fleurs, demain en pleurs*; укр. дівка – квітка, поки не змарніла; дівочий вік – як маків цвіт; пішов мій вік, як маків цвіт.

Як бачимо, для усіх досліджуваних мов є характерним використання гіпероніму у якості символу; крім того, для англійської мови специфічним є вживання назви троянди, а для української – маку. В українській мові квітка ще є символом молодої дівчини.

2. Здоров’я.

2.1. Добре самопочуття, що відображається на зовнішньому вигляді. У здорової людини, як правило, світлий колір обличчя та рожеві щоки. Символом рум’янцю в англійській та французькій мовах виступає троянда; крім того, у французькій мові лілія символізує собою ніжний колір обличчя. Пор: англ. *colour rose to one’s cheeks; have roses in one’s cheeks; milk and roses; put the roses back in someone’s cheeks*; фр. *teint de lis; rose et lis*. Однак, хоча символ несе у собі узагальнені уявлення етносу про властивості суб’єкта чи об’єкта, меліоративна оцінка може мати суб’єктивний характер, про що писав Ф.Шіллер: “І справді, що принада така у якісь пустій квітці [...] ? [...]. Не предмети ми любимо в них, а ідею, яку вони представляють” [Цит. за: Лосев 1993, с.16].

2.2. Погіршення стану здоров’я. Від надмірного хвилювання або від хвороби змінюється колір обличчя, воно може червоніти: англ. *one’s blood rose in a jet; as red as rose; turn red as a poppy*; фр. *rouge comme un coquelicot; rouge comme une pivoine*; жовтіти: фр. *jaune comme un souci*. Спільними для англійської та французької мов актуалізаторами червоного кольору як ознаки поганого самопочуття є назви рослин мак і троянда; крім того, у французькій мові аналогічним символом є півонія, а жовтий колір обличчя символізує календула.

Відразу слід наголосити, що пейоративність цих символів є досить умовою. Вищезазначені словосполучення несуть у собі негативний потенціал лише за умови характеристики кольору усього обличчя. Як справедливо зауважує Т. М. Сукаленко, “символ функціонує в певному контексті, що

спричиняє перерозподіл потенційних, диференційних, асоціативних сем, виявлення конкретної семантики слова” [Сукаленко 2010, с. 40].

В інших випадках символічні значення стосуються нервової системи. Вони мотивуються негативною дією рослини на організм людини (укр. як *після маківки* (спати)), властивостями рослини, що пізнаються на дотик (фр. *avoir des nerfs à fleur de peau*).

2.3. Самопочуття людини у сім’ї, потреба людини у піклуванні, у турботливому ставленні. Флоролексеми із цим символічним значенням зафіксовано нами лише в українській мові: *діти* – як квіти: *поливай, то ростимуть*; *за добром мужем жінка як ружа*. Як бачимо, рослини уособлюють у собі дітей та жінок.

2.4. Добре самопочуття і, як наслідок, гарний настрій: англ. *in the pink of condition*; укр. *цвісти, як мак; цвіте, як маківка*. В англійській мові цей стан символізується назвою рослини гвоздика, в українській, крім, флоролексеми “мак”, позитивний зміст підсилюється грамінальним дієсловом “цвісти”.

2.5. Голод. У цьому блоці зафіксовано сталі словосполучення лише в українській мові. Рослина мак є тут одночас як символом достатку, так і голоду. Вірогідно, що основа символічного значення закладена ще у давні часи і була пов’язана із повір’ями та народними прикметами: *коли в червні біб зацвіте, то найбільший голод буває, а коли мак, то не так; як цвіте біб, тоді тяжко на хліб, а коли мак, то вже не так; не вродив мак, перебудемо й так; сім год мак не родив, і голоду не було*.

3. Клопоти.

3.1. Безтурботне життя, гарний настрій. Універсальним символом цього стану ще з часів Римської імперії є троянда. Це знайшло своє відображення в англійських та французьких стихах виразах. В українській мові такої символіки у назвах квітки нами не зафіксовано. Символіка безтурботності підсилюється контекстуальним оточенням, пор.: англ. *a bed of roses; life is not a bed of roses; live in a bed of roses; path strewn with roses*; фр. *coucher sur des roses; coucher sur un lit de roses; être sur des roses; être sur un lit de roses; être dans ses roses*.

Крім того, в англійських стійких словосполученнях символами безтурботності, насолод від життя є гіперонім “квітка” та первоцвіт: *to pluck the flowers of pleasure; the primrose path*.

3.2. Турботи. Щодо цієї підгрупи фразеологізмів, то вони утворені в результаті заперечної форми попередніх виразів: англ. *not to be a bed of rose; rose without a thorn*; фр. *n’être pas sur un lit de roses; tout n’est pas rose; pas de roses sans épines*.

Висновки. Проведений нами аналіз показує, що у досліджуваних фразеологізмах, що позначають самопочуття людини символічним значенням наділяються рослини, найбільш поширені у ландшафті тієї країни, мова якої досліджується.

Характерною для англійської, французької та української мов є тенденція до символічного вираження таких аспектів самопочуття, як погіршення здоров’я через похилий вік та негативний вплив хвороби на зовнішній вигляд людини.

Спільними для англійської та французької мов є символізація компоненту «назва квітки» на позначення гарного самопочуття, зумовленого молодим віком, позитивним впливом здоров’я на зовнішній вид та безтурботним життям. Щодо вираження через символ поганого самопочуття, то для цих двох мов спільним є аспект, пов’язаний із турботами людини.

Для англійської та української мов ізоморфним є наявність символічного вираження позитивних емоцій, настрою через гарне самопочуття.

Характерною тенденцією для української мови є позначення флоролексемою-символом двох станів суб’єкта: позитивного самопочуття, яке виникає у людини у сім’ї та погіршення здоров’я через голод.

Щодо аксіологічного потенціалу символів, то амбівалентними є символи, що утворились від назв таких рослин, як троянда (англійська та французька мови), мак (українська мова), гіперонім “квітка” (французька мова). Тільки меліоративний потенціал мають символи “маргаритка”, “гвоздика”, “первоцвіт” (англійська мова), “лілія” (французька мова), “троянда” (українська мова), “лілія” (французька мова). Пейоративний потенціал мають символи “півонія”, “календула” (французька мова).

Перспективою подальших досліджень ми вважаємо вивчення у повному обсязі значення метафоричної символіки назв квіток у структурі фразеологізмів у зіставному аспекті.

Література

Алефиренко Н.Ф. Дискурсивно-когнітивные истоки семантики единиц вторичного знакообозначення / Н.Ф. Алефиренко // Русский язык: исторические судьбы и современность. – М.: Изд-во МГУ, 2001. – С. 169-170. Андреева И.А. Когнітивно-ориентированный анализ фразеологических номинаций (на примере локативных фразеологизмов) / И.А.

Андреєва // Нова філологія: зб. наук. праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2009. – Вип. 34. – С. 6-11. Левченко О.П. Фразеологічна вербалізація психічних станів (концептосфера СТРАХ) / О.П. Левченко // Проблеми зіставної семантики. – Вип. 7. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2005. – С. 273-279. Левченко О.П. Фразеологічна репрезентація світу / О.П. Левченко // Мовні та концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – Вип. 7. – К.: КНЛУ, 2002. – С. 307-315. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии / А.Ф. Лосев. – М.; Мысль, 1993. – 959 с. Новий тлумачний словник української мови: [у 4 т.] / укл. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – К.: Аконіт, 1998. – Т.4. – 1998. – 941 с. Сімович О.І. Семантична характеристика традиційних слів-символів в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фіол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. І. Сімович. – Львів, 1999. – 21 с. Сукаленко Т.М. Метафоричне вираження концепту ЖІНКА в українській мові / Т.М. Сукаленко. – К.: Інститут української мови: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 240 с.

АРТЕМОВА А.Ф., ЛЕОНОВИЧ О.А.

(Пятигорский государственный лингвистический университет)

СОВРЕМЕННЫЕ АНГЛИЙСКИЕ ПРОЗВИЩА

A nickname is the heaviest stone that the devil can throw at a man.
(W. Hazlitt. On Nicknames)

“Nicknames are rarely appropriate in formal writing. In other writing they are often appropriate and should be used naturally, without apology”.
(Writer’s Guide to English)

Артьомова А.Ф., Леонович О.А. Сучасні англійські прізвиська. У статті розглядаються питання, пов’язані з виникненням та розвитком прізвиськ в англійській мові. Наголошується, що дослідження прізвиськ допомагає розширити наші знання про історію та звичаї народів Великої Британії та США.

Ключові слова: прізвисько, ономастика, оцінка, топонім.

Артемова А.Ф., Леонович О.А. Современные английские прозвища. В статье рассматриваются вопросы, касающиеся возникновения и развития прозвищ в английском языке. Подчеркивается, что исследование прозвищ помогает расширить наши знания об истории и обычаях народов Великобритании и США.

Ключевые слова: прозвище, ономастика, оценка, топоним.

Artemova A.F., Leonovich O.A. Modern English Nicknames. This article is devoted to the questions concerning origin and development of nicknames in the English language. It is stressed that investigation of nicknames helps to enlarge our knowledge about history and customs of peoples of Great Britain and the USA.

Key words: nickname, onomastics, evaluation, toponym.

В этой статье мы рассматриваем широко используемые в английском языке прозвища – *nicknames* (от *an ekename* < M.E. *eke name*’ дополнительное, добавочное имя’) [Webster’s New World Dictionary of the American Language 1974]. Ряд прозвищ, входящих в фоновые знания носителей английского языка, представляют безусловный интерес для изучающих язык, так как знание прозвищ, существующих в сфере повседневного человеческого общения, важно для понимания жизни использующего их коллектива, его истории, традиций и обычаев, характера взаимоотношений между людьми и т.д.

Изучение прозвищ надо начинать с выяснения того, что же нужно понимать под прозвищем, т.к. границы этого понятия оказались несколько расплывчатыми, и один и тот же материал часто интерпретируют совершенно по-разному.

Так, О. И. Александрова не включает в прозвища именования антропонимического происхождения. Она называет подобные образования фатическими именами, которые, по ее мнению, выполняют лишь “контактоустанавливающую функцию”, “облегчают установление контакта “между своими” и определяют атмосферу общения”. В качестве абсолютного синонима названию фатическое имя используется другое – бытовое имя [Александрова 1973, с. 130].

Прозвище, по общему признанию, – один из древних терминов, в свое время широко употребляемый, однако отличный от современного по значению. По мнению С. И. Зинина: “Противопоставление канонических личных имен русским, мирским постепенно привело к сдвигу в значении в термине *прозвище*. Если до XVII в. термин *прозвище* употреблялся равнозначным синонимом термина *личное имя*, обозначая лишь русские имена, то с XVII в. он больше употребляется в значении дополнительного второстепенного именования лица, часто данного в шутку, в насмешку” [Зинин 1970, с. 24-26].